

HET VERHAAL VAN DE VIER WIJZEN

De Vierde Wijze

Mark-Robin Hoogland

Voor sommigen is 'De vierde wijze' niet meer dan een product van een Groenlose bierbrouwer. Of de naam van dat biertje teruggaat op de vierde wijze uit de literatuur is mij niet bekend, maar sinds het einde van de 19e eeuw circuleren er verschillende versies van een verhaal over een vierde wijze of koning. Voor zover ik kan achterhalen betreft het alle kinderverhalen.¹ Echter, het oudste opgeschreven verhaal, van de hand van Henry van Dyke, uit 1895,² lijkt niet als een kinderverhaal geschreven te zijn. En alhoewel het geen historisch verhaal is, is het toch geen fantasieverhaal, volgens de auteur in zijn voorwoord uit 1899.

Aangezien meniggen onbekend is met het verhaal van de vierde wijze (in de versie van Van Dyke), zal ik allereerst het verhaal samenvatten. Vervolgens zal ik het voorwoord beschouwen. Immers, pas in tweede instantie heeft de auteur dit kader om het verhaal aangebracht. Het verhaal maakte blijkbaar nogal wat los in het Amerika van de jaren '90 van de 19e eeuw en daarbuiten (want het was in 1899 al in het Duits, Frans, Armeens en Turks vertaald). Ten slotte wil ik, ook met het oog op wie de auteur was, het geheel in ogenschouw nemen: wat voor een soort verhaal is dit? – een vraag die bepaalt hoe je het leest.

Het verhaal

In het woord vooraf blijkt dat Van Dyke 'het verhaal van de Drie Wijzen uit het Oosten' als bekend veronderstelt bij de lezer.³ Hij typeert het relaas over de Vierde Wijze als een verhaal over onvervuld verlangen dat, zij het op een andere manier, toch vervuld werd; als een verhaal over diens zoeken en vinden en de ermee gepaard gaande omzwervingen en beproevingen van de ziel. De auteur vertelt aan ons dit verhaal dat hij gehoord heeft in 'de Zaal der dromen', 'in het paleis van het mensenhart' (p.11).

In het eerste van de vijf hoofdstukken (die in de originele Engelse versie niet van een titel zijn voorzien) wordt de hoofdpersoon, Artaban, geïntroduceerd. Hij is een 40-jarige in de Perzische stad Ecbatana woonachtige welgestelde Mediër, fijngevoelig en met een grote wilskracht. Hij is een priester van Zoroaster. Op een avond ontvangt hij negen gasten, die allen behoren tot dezelfde religie. Zij komen samen om hun geloof te hernieuwen. In de woorden van het gebed en in de manier waarop

Artaban spreekt over zijn geloof komt hij naar voren als een oprechte, sympathieke heiden op zoek naar 'de ene die licht en waarheid is.' 'Wij aanbidden het vuur niet, maar Hem die het vuur als symbool verkoos, omdat het de zuiverste van alle creaturen is' (p.18). De redenering van Artaban is heel subtiel: de sterrenkunde is de hoogste van alle wetenschappen en omdat er talrijke sterren voorbij onze horizon zijn, toont dit onmiddellijk aan dat onze kennis onvolkomen is. Wie zich hiervan bewust is, is wijs. Artaban betoont zich een zoeker die een basisprincipe in zijn godsdienst niet onderschrijft, namelijk de onophoudelijke strijd tussen licht en duister. Hij gelooft op grond van een profetie van ene Avesta dat het verlangen naar het licht eens vervuld wordt: 'De nieuwe zonsopgang zal zeker komen op de aangewezen tijd' (p.20). Zijn gasten houden echter liever vast aan het oude vertrouwde en hun status quo. Artaban brengt de profetie van Bileam in herinnering⁴ en het optreden van Daniël in Babylon⁵, om duidelijk te maken dat zelfs vanuit een onbeduidend en onderdrukt volk het heil kan doorbreken. Maar zelfs mystieke getallen uit hun eigen traditie, de constellatie van Jupiter en Saturnus in het teken Vis, het huis van de Hebreërs, en de waarneming van een nieuwe ster die daarbij begon te schijnen, overtuigt zijn gasten niet. Als die nacht die planeten wederom samenkomen en de nieuwe ster zal stralen, zal Artaban zich naar zijn vrienden Caspar, Melchior en Balthasar in Babylon begeven om samen met hen naar Jeruzalem te gaan om de beloofde koning te aanbidden. Zijn gasten zullen hem niet vergezellen: ze hebben hun eigen bezigheden, verplichtingen en beperkingen. Alleen Abgarus, de oudste en te oud om mee te gaan, wenst hem het goede toe: '[H]et is beter om zelfs maar de schaduw van het beste te volgen dan tevreden te zijn met het slechtste. En zij die wonderbaarlijke dingen zien, moeten vaak bereid zijn om alleen te reizen' (p.26).

Die nacht gebeurt wat Artaban gehoopt heeft en met drie grote edelstenen op zak vertrekt hij te paard zodra het licht wordt. Na tien dagen reizen komt hij, net op tijd, in Babylon aan. Echter, op het laatste stukje, op weg naar de tempel van zijn vrienden, ziet hij een man halfdood op de weg liggen: een buitenlander, een Hebreër. Na een aarzeling en irritatie – hij komt nu zeker te laat om met z'n

Er zijn verschillende verhalen bekend over een vierde wijze rondom het kerstverhaal. De meesten daarvan zijn kinderverhalen, maar het oudste, van Henry van Dyke, lijkt dat niet te zijn. Wat het dan wel is, is moeilijk te bepalen: het is niet historisch, maar toch ook geen fantasie. Waar gaat het verhaal precies over, en wat is het verhaal achter het verhaal?

Pater Dr. M. Hoogland C.P. (Passionist) is werkzaam als studentenpastor te Rotterdam. Hij doceert ambtstheologie aan de priesteropleiding Bovendonk (Breda) en is gastdocent voor systematische theologie aan de CTU te Chicago.

¹ Gerard (Jacob Lodewijk Gerard) Walschap, *De vierde koning*, -Een vertelsel voor mijn kinderen, Rotterdam: Nijgh en Van Ditmar 1935, met tekeningen van Edgar Tijtgat (heruitgegeven in Hasselt: Heidelberg-Orbis 1969, zonder afbeeldingen); Bertus Aafjes, *Kleine Isar*, -De vierde koning, in: *Weekblad Elseviers* 1962, met tekeningen van Eppo Doeve; Ted Sieger, *The Fourth King*, -The Story of The Other Wise Man, Cambridge Mass: Candlewick Press 2006. Dit verhaal (in 1991 uitgebracht als een musical-

vrienden samen te reizen – besluit hij na een gebed tot de God van waarheid en zuiverheid om de stervende man te verzorgen. De man knapt op en zegent Artaban in de naam van de God van Abraham, Isaak en Jakob en vertelt hem dat hij niet naar Jeruzalem, maar naar Bethlehem moet gaan: ‘Moge de Heer u veilig naar die plaats geleiden, want gij hebt barmhartigheid betoond aan de zieken’ (p.37-38). Artabans vrienden zijn inderdaad al vertrokken als hij aankomt bij hun tempel. Hij is terneergeslagen. Nu moet hij terug naar de stad om proviand en kamelen te kopen om de woestijn door te kunnen. Daartoe verkoopt hij de hemelsblauwe saffier.

Drie dagen na het bezoek van z'n vrienden komt Artaban in Bethlehem aan. Een jonge moeder vertelt hem erover en dat Maria en Jozef nog diezelfde nacht zijn weggevlucht, naar Egypte waarschijnlijk, wat angst inboezemt bij de bevolking. Terwijl Artaban eet wat hem door de vrouw wordt voorgezet, dringen Herodes' soldaten de stad binnen om pasgeboren kinderen te vermoorden. Artaban gaat in de deuropening staan, zegt dat hij alleen is en geeft de bloeddorstige kapitein de zonnestraalrode robijn om hem met rust te laten. ‘God van de waarheid, vergeef mijn zonde. Ik heb de waarheid niet gezegd om het leven van een kind te redden,’ bidt hij. En: ‘Ik heb voor mensen uitgegeven wat voor God bedoeld was. Zal ik ooit waardig zijn om het gezicht van de Koning te zien?’ Maar de vrouw zegent hem met de woorden uit Numeri 6,24-26 (‘De Heer zegene en behoede u, de Heer late zijn aangezicht over u lichten’ enz.), omdat hij haar kind heeft gered (p.47).

Hij zoekt in Egypte, onder de armen, zoals een rabbi hem raadt. Hij wordt diep geraakt door het lijden dat hij tegenkomt: armen, pestlijders, gevangenen, slaven – en hij helpt hen door hen te voeden, te kleden en te troosten.

Na 33 jaar is Artaban nog steeds op zoek. Hij gaat naar Jeruzalem. In de onrustige menigte verneemt hij daar dat ze een zekere Jezus van Nazareth gaan kruisigen, die grote daden verricht had onder het volk, maar moest sterven omdat Hij zichzelf de Zoon van God noemde en had gezegd dat Hij de Koning der Joden was. Artaban krijgt er hartkloppingen van; zou dit degene zijn die hij zoekt? ‘De wegen van God zijn vreemder dan de gedachten van mensen’ (p.57). Hij is echter laat. Op weg naar de Damascus-poort komt hij dan ook nog een meisje tegen dat als slavin dreigt te worden gekocht. Hij is diep geraakt en geeft haar de laatste edelsteen: een sneeuwwitte parel. Hij staat met lege handen. Op dat moment verduistert de hemel en beeft de aarde. Door de aardbeving raakt dakbedekking los en Artaban wordt erdoor geraakt. Stervend en bebloed antwoordt hij aan een stem die ook het meisje gehoord heeft: ‘Wanneer heb ik U dan gezien en gediend?’ (cf. Matteüs 25,37-39). Met een door verwondering en vreugde verlicht gelaat blaast Artaban vredig de laatste adem uit; hij beseft dat hij

onderweg de Koning heeft gezien en gediend en dat deze zijn geschenken al heeft aanvaard. ‘De Vierde Wijze had de Koning gevonden’ (p.62).

Het voorwoord van 1899

Het verhaal zelf geeft al aan dat het niet als een kinderverhaal geschreven is. De auteur bevestigt dit in het later toegevoegde voorwoord. Hij schrijft het voorwoord in antwoord op vragen die hij gekregen heeft: Waar komt het verhaal vandaan? En wat betekent het? Van Dyke stelt allereerst dat het geen hervertelling is van een oude legende. Hij had de Middeleeuwse legendes over de Drie Wijzen uit het Oosten bestudeerd, maar was nooit het verhaal over een vierde wijze tegengekomen. Wat is het dan wel? ‘Het [verhaal] was een geschenk, aan mij gezonden, en het scheen mij toe dat ik de Schenker kende, hoewel zijn naam niet werd uitgesproken.’ Zo beschreven lijkt het op een visioen, een droom van Godswege. Hij schreef het verhaal na een moeilijk jaar van ziekte en verdriet, met slapeloze nachten. Het verhaal kwam tot hem; hij hoefde slechts Artaban te volgen op diens pelgrimstocht, als een reisgenoot. Het is hierom dat Van Dyke zegt dat hij niet Artaban een leugen laat vertellen om een kind te redden – dat is hem blijkbaar verweten, alsof er geen andere mogelijkheid zou zijn om het goede te laten geschieden – maar dat Artaban gezegd heeft wat hij gezegd heeft. Van Dyke verdedigt zelfs Artaban, omdat hij het beste probeerde te doen dat hij kon. Nergens staat bovendien dat Artaban volmaakt was.

Van Dyke voegt hieraan toe dat hij wel veel gestudeerd heeft om het verhaal zó te vertellen. Op grond van de levendige en gedetailleerde beschrijvingen van situaties, huizen en de natuur zou je inderdaad vermoeden dat hij er zelf bij geweest is.

En de betekenis van het verhaal? Van Dyke pareert de vraag: ‘Hoe kan ik het zeggen? Wat is de betekenis van het leven?’

Visioen

Zoals gezegd, een oplettende lezer heeft al lang gezien dat het geen kindervertelling is of zomaar een sprookje, daarvoor zit het veel te ingenieus in elkaar. Dat kun je ook wel verwachten van een hoogleraar Engelse literatuur aan de Princeton Universiteit (New York) die tevens theoloog was en predikant.⁶ Een aantal bijbelverhalen vormen impliciet de leidraad in Van Dykes verhaal. Ik noem er drie. Wanneer Artaban z'n vrienden uitnodigt om mee op tocht te gaan hebben ze allen een reden om af te haken. Dit is een parallel met Lukas 14,16vv, waar vrienden worden uitgenodigd voor een feestmaal maar niet komen vanwege de zorgen en de vreugden van het leven.

Een ander Evangelieverhaal dat een centrale plaats krijgt, is dat van de Barmhartige Samaritaan⁷: Niet alleen waar Artaban, een heiden, een Hebreeuwse

animatiefilm; vanaf oktober 2008 ook op dvd) is gebaseerd op de animatiefilm voor kinderen (fabel) van Reit Seymour, *The Fourth King*, RAI-televisie 23 december 1977 (30 minuten).

² Henry van Dyke, *The Other Wise Man*, Harper and Brothers: New York 1895, Kessinger: Whitefish MT 2004. Zie ook www.read-bookonline.net (zonder het voorwoord uit 1899). In het onderhavige artikel wordt verwezen naar de Nederlandse uitgave getiteld *De vierde wijze*, Kok: Kampen 2003. Een andere Nederlandse vertaling luidt: *De vierde wijze uit het Oosten*, Synthese: Den Haag 1983, 20056. In 1985 is Van Dykes verhaal (met enige wijzigingen) verfilmd en uitgebracht door Paulist Productions onder de titel *The Fourth Wise Man*.

³ Van Dyke gaat er niet op in dat in Matteüs 2,1-11 sprake is van wijzen (niet per se drie wijzen) die drie geschenken meebrengen.

⁴ Numeri 24,17: “Een ster gaat op uit Jakob, een scepter rijst op uit Israël.”

⁵ Daniël 5 e.v.

⁶ Later, in 1913-1916, was hij nog ambassadeur van de Verenigde Staten in Nederland en Luxemburg.

⁷ Lukas 10,25-37

Het Laatste Oordeel met daaronder de 7 werken van barmhartigheid, gecombineerd met de 7 hoofdzonden. Antwerpen. Foto: Anton Sinke

man er bovenop helpt, maar ook verder in het verhaal, wanneer hij op zoek naar de Koning zijn rijkdommen besteedt aan de noodlijdenden die hij ontmoet; wanneer Hij God dient en z'n naaste, wanneer hij God dient in z'n naaste.

Het meest duidelijk is de verbinding met de zogenoemde zeven werken van barmhartigheid, in Mattheüs 25: 'Alles wat je voor de minste broeders en zusters van Mij gedaan hebt, heb je voor Mij gedaan.'⁸ Overigens heeft niet alleen de bewezen barmhartigheid, maar ook het komen van de Mensenzoon dus een plaats in Van Dykes verhaal.⁹

Van Dyke zelf presenteert het verhaal als een soort visioen. In dit visioen komt naar voren wat waarachtige christelijke spiritualiteit is, waardoor een waarlijk christelijk leven gekenmerkt wordt. Verhalend beschrijft het het christelijke leven als een rusteloze zoektocht naar de Zoon van God vanuit een niet-wetend doch rotsvast vertrouwen. De zorgen en de vreugden van het leven en een gebrek aan geloof/vertrouwen maken dat velen niet op weg gaan. De weg loopt van mens naar medemens, in wie wij de Ene kunnen ontmoeten en dienen. Dit vergt

wel dat de reiziger aandachtig is; Hij is niet ver. De tocht wordt uiteindelijk voltooid, niet door de inspanningen van de zoeker, maar doordat de zoeker gevonden wordt. Artaban wordt met de Ene verenigd, nota bene op het moment dat hij met de dood voor ogen zijn pelgrimstocht als mislukt ziet.

Zelfs heidenen en mensen die niet gelovig zijn opgevoed, kunnen deze weg vinden, volgens het verhaal, als ze tenminste goed waarnemen, onderzoeken en nadenken en er de consequenties van inzien voor hun levensweg. Want de sterrenwicheelaar ziet een bijzondere ster in de constellatie van Jupiter, de oppergod, en Saturnus, de god van de gerechtigheid,¹⁰ in het huis van de Hebreërs enzovoorts. Wie zoekt wordt gevonden.

⁸ Mattheüs 25,40. In de Bijbeltekst zelf staan er slechts zes barmhartige werken (vv.35-36); in de Middeleeuwen heeft men als zevende het begraven van de doden toegevoegd, m.n. vanwege de vele doden t.g.v. de pestepidemieën.

⁹ Mattheüs 25,31-46 begint immers met: "Wanneer de Mensenzoon komt, bekleed met zijn heerlijkheid..."

¹⁰ vgl. Maleachi 3,20: "[V]oor u die Mijn Naam vreest, gaat dan de zon van de gerechtigheid op."